

11 EYLÜL TERÖR EYLEMLERİNİN RUSYA'NIN KAFKASYA POLİTİKASINA ETKİSİ

Yrd. Doç. Dr. Kamer KASIM*

Giriş

11 Eylül 2001'de ABD'de meydana gelen terör eylemlerinin dünyanın bir çok bölgesinde olduğu gibi Kafkasya'da da etkileri oldu. Soğuk Savaş döneminden sonra etnik temelli çatışmalar ile istikrarsızlığa sürüklenen bölge de üç bölgesel güç Rusya, Türkiye ve İran ile bölge dışı bir güç olarak ABD başat aktörler olarak yer aldı. Zengin enerji kaynaklarının varlığı nedeniyle bölgesel güçler arasında rekabete sahne olan Kafkasya'da yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerin politik ve ekonomik istikrarsızlığı, bu ülkeleri dış etkilere açık hale getirdi. Rusya 1992 yılı sonuna kadar dış politikasına hakim olan Atlantikçi akımın etkisiyle bölgeyi ikinci plana itti. Ancak 1993 yılından itibaren Avrasyacı akımın Rusya dış politikasında etkili olması ve 'Yakın Çevre' doktrininin ortaya konmasıyla Rusya, Kafkasya politikasında aktif olarak rol almaya ve bölgesel olaylara doğrudan müdahale etmeye başladı. Çeçenistan'da kuvvet kullanan Rusya, Gürcistan'da Gürcü ve Abhazlar arasındaki çatışmada ve Azeri ve Ermeniler arasındaki Dağlık Karabağ çatışmasında da rol oynadı. Soğuk Savaş dönemi sonrası Kafkasya politikasını bu çatışmalar ve enerji kaynakları için rekabet belirledi. İran Batı tarafından izole edilmiş konumuyla bu rekabette zorluklarla karşılaştı. Türkiye petrol ve doğal gazın uluslararası pazarlara taşınmasında rol almak için harekete geçti. Özellikle Azerbaycan petrolünün dünya pazarlarına taşınmasında söz sahibi olmak isteyen Türkiye, Bakü-Ceyhan projesini ortaya attı. Enerji hatları rekabetinde ABD'nin de desteğini alan Türkiye bölgesel olaylarda da rol oynamaya başladı. Bu ortamda Kafkasya'da 19. yüzyıldaki "Büyük Oyun"un yeniden sahneye konduğu yorumları yapıldı.¹ Rusya özellikle Çeçenistan'da izle-

* Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü. İletişim Adresi: Konrad Adenauer Cad. No. 61, Yıldız/Çankaya, 06550, Ankara Tel : 0-312-491 70 14 Fax: 0- 312-491 70 13 E-Mail: kamerkasim@hotmail.com

¹ Rus ve İngiliz imparatorlukları Kafkaslar ve Orta Asya bölgesinde hakimiyet kurma mücadelesine 19. yüzyılda başladılar ve bu 20. yüzyılın başına kadar sürdü. Parrott Stuart, "Central Asia: Powers Replay Great Game" *RFE/RL*, 3 February 1998. Elkhan

diği politika nedeniyle Batı tarafından yoğun eleştirilere uğradı. Yine Gürcistan'ın ve Azerbaycan'ın içişlerine de müdahale etmekle de suçlandı. Kafkasya Rusya ile Batının ilişkilerinin gerilmesine neden olan bir noktaydı.

Bu makalede 11 Eylül terör eylemleri sonrası Rusya'nın bölgedeki konumunun nasıl şekilleneceği ele alınacaktır. Önce Kafkasya'daki çatışmaların ve enerji hatları konusunda rekabetin 11 Eylül öncesi geldiği noktaya değinilecek ve sonra bölgedeki aktörlerin 11 Eylül sonrası konumları çerçevesinde gelişmeler analiz edilecektir.

2. Rusya ve Kafkasya

2.1. Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Rusya ve Kafkasya

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra onun halefi olan Rusya Kafkasya'daki yeni stratejik duruma uygun bir dış politika belirleme ihtiyacı duydu. Rusya Kafkasya'da artık yalnız değildi. Türkiye ve İran gibi iki bölgesel gücün yanı sıra bölge dışı bir güç olarak ABD'de Kafkasya'da rol oynamaya başlamıştı. Rusya'da Atlantikçi bakış açısının hakim olduğu 1992 yılı sonuna kadar olan devrede hakim olan görüş, Rusya'nın çıkarlarının Batı ile birlikte hareket etmekte olduğu ve Rusya'nın ancak Batıya dönük bir dış politika ile uluslararası sisteme entegre olabileceğiydi.² Atlantikçilere göre Rusya'nın güvenlik sisteminin iki ayağı vardı. Silahsızlanma ve global güvenlik sistemi aracılığı ile ABD ve Avrupa ile ilişkileri geliştirmek ve Bağımsız Devletler Topluluđu (BDT) ortak güvenlik sistemini global güvenlik sisteminin parçası haline getirmek.³ Atlantikçilerin hakim olduğu ilk dönemde Rus yönetimi Batının desteği ile Rusya ekonomisini pazar ekonomisine dönüştürmeyi öncelikli olarak ele aldı. Bunun sonucu olarak bu dönemde Rusya Kafkaslar ve Orta Asya bölgelerine önem vermedi.⁴ Rusya'nın bu dış politika anlayışının 1992 yılı sonuna kadar sürdüğu söylenebilir. 1993 yılından itibaren ise Avrasyacı görüş Rusya'nın dış politikasında hakim olmaya başladı. Atlantikçi akımın başarısızlığının temel nedenleri

E. Nuriyev, "The Ongoing Geopolitical Game in the Caucasus and the Caspian Basin: Towards War or Peace?" *Turkistan Newsletter*, vol. 3, 16 April 1999. Andrew Apostolou, "New Players in an old Game", *The Middle East*, July 1992, no. 213, pp. 5-6.

2 Bakınız Roland Dannreuther, "Russia, Central Asia and the Persian Gulf", *Survival*, vol. 35, no. 4, Winter, 1993, ss. 95-99. Renee D. Nevers, *Russia's Strategic Renovation*, Adelphi Paper, 289, London: The International Institute for Strategic Studies, 1994, s. 24.

3 Mohiaddin Meshabi, "Russian Foreign Policy and Security in Central Asia and the Caucasus", *Central Asian Survey*, vol. 12, no. 2, 1993, ss. 182-184

4 Örneđin, Rus Dışişleri Bakanı Kozyrev Orta Asya'ya ilk ziyaretini Nisan 1992'de yaptı. Aynı dönemde ABD Dışişleri Bakanı James Baker üç resmi ziyarette bulunmuştu. Bakınız, Graham E. Fuller, "Russia and Central Asia: Federation or Fault Line?" ss. 125-127.

Rusya'nın ekonomik krizden bir türlü kurtulamaması ve Batının küçük ortağı konumuna düşmeyi kabul etmeyen çevrelerin varlığıdır. Avrasyacılar Rusya ile Batının çıkarlarının her alanda uyuşmadığı ve Rusya'nın güvenliği açısından Kafkasya ve Orta Asya'yı ihmal edemeyeceği görüşündeydiler.⁵ BDT içerisinde bağları kuvvetlendirmeyi savunan Avrasyacılar 'Yakın Çevre' doktrinini ortaya attılar.⁶ Rusya'nın "Yakın Çevre" politikası çerçevesinde bölgede etkin olmasına, Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetlerindeki rejimlerin iç ve dış tehdit algılaması ve Rusya'nın askeri varlığının bir süre daha devamını istemeleri de yardım etti.⁷ Rusya sözde barışı koruma kuvvetleri adı altında gönderdiği birlikler ile bölgesel çatışmalara müdahale etti.⁸ Rusya'nın Kafkasya'da temel amacı diğer bölgesel güçlerin ve bölge dışı bir güç olarak ABD'nin yeni cumhuriyetler üzerinde etkisini azaltmaktır.⁹ Ekonomik açıdan zayıf olan ve Kafkasya'ya aktarabileceği kaynağı olmayan Rusya, bölgedeki askeri varlığını pekiştirerek bu açığını telafi etmeye çalışmıştır. Güvenlik ve savunma konusunda ön planda olmayı sürdürmeyi amaçlayan Rusya için Kafkasya'daki askeri üslerinin varlığı ve ikili ya da çok taraflı güvenlik anlaşmaları hayati önemdedir. Güvenlik anlaşmalarından en önemlisi Mayıs 1992 tarihinde imzalanan Taşkent Ortak Güvenlik anlaşmasıdır. Anlaşmanın dördüncü maddesi anlaşmaya taraf olan ülkelere birine yönelecek bir saldırının tüm taraf ülkelere yönelik bir saldırı sayılacağını belirtmektedir.¹⁰ Anlaşma ile Rusya saldırıya uğrayan taraf ülkeye destek adı altında bölgesel çatışmalara müdahale imkanı elde etmiştir. Rusya Avrupa Konvansiyonel Kuvvet İndirimi (AKKA) Anlaşmasında öngörülen indirimleri yapmakta çekingen davranarak AKKA'nın Soğuk Savaş dönemi koşullarının bir ürünü olduğunu ve Kafkasya'da Soğuk Savaş döneminden sonra ortaya çıkan istikrarsız ortamın daha fazla kuvvet bulundurmasını gerektirdiğini iddia etti.¹¹

⁵ Mohiaddin Meshabi, "Russian Foreign Policy and Security in Central Asia and the Caucasus", *Central Asian Survey*, vol. 12, no. 2, 1993, s. 188.

⁶ Roy Allison, *Military Forces in the Soviet Successor States*, Adelphi Paper, 280, London: The International Institute for Strategic Studies, 1993, s. 46. A. Kortunov, "Russia, the 'Near Abroad', and the West", G. Lapidus (ed.), *The New Russia: Troubled Transformation*, Boulder: Westview, 1995, ss. 157-160.

⁷ John W. R. Lepingwell, "Russian Military and Security Policy in the Near Abroad", *Survival*, vol. 36, no. 4, 1994, ss. 83-84.

⁸ Gareth M. Winrow, "A Region at the Crossroads: Security Issues in Post-Soviet Asia" *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, vol. 18, no.1, Fall, 1994, ss. 13-15.

⁹ Robert Legvold, "Russia's Unformed Foreign Policy", *Foreign Affairs*, Vol. 80, Issue 5, Eylül/Ekim 2001.

¹⁰ *FBIS-SOV*, 26 Mayıs 1992, p. 53.

¹¹ AKKA Kasım 1990 da imzalanmış ve iki yıl sonra yürürlüğe girmiştir. NATO ve Varşova paktı üyesi 22 ülke ile yapılan görüşmeler sonucu ortaya çıkan AKKA bölgesel ve ulusal alanda kuvvet indirimlerini ön görmektedir. Avrupa'da sürpriz bir saldırı

Putin ile birlikte Rusya yeni bir Ulusal Güvenlik Konsepti ile Askeri doktrin kabul etti. Ulusal Güvenlik Konseptinde istikrarlı ekonomik gelişmenin ülkenin ulusal çıkarlarının korunması için temel koşul olduğu vurgulanırken, Rusya'dan dışarıya kapital ve beyin göçünün olmasından duyulan kaygı dile getirilmektedir. Gelişmiş Batılı ülkelerin hakim olduğu ve uluslararası alanda sorunların tek taraflı olarak ve askeri kuvvet kullanılarak çözülmeye çalışılmasından duyulan endişe de Ulusal Güvenlik Konseptin de belirtilmektedir. Terörizm ile mücadele de öncelik verilecek noktalar arasında vurgulanmaktadır.¹² Rusya'nın Ulusal Güvenlik Konseptinin içeriğine NATO'da meydana gelen değişikliklerin etkisi büyük olmuştur. Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti NATO üyesi oldular. Nisan 1999'da NATO'nun kuruluşunun 50. yılı kutlamalarında NATO'nun BM kararı istemeksizin geleneksel sorumluluk sahası dışına müdahale edebilmesini içeren yeni bir stratejik doktrin kabul edildi. Bunlar Rusya tarafından tehdit olarak algılandı. 2000 yılında kabul edilen Ulusal Güvenlik Stratejisi Rusya'nın büyük güçlerden birisi olduğu çok kutuplu bir dünyayı tercih ettiğini açıkça ortaya koymaktadır. Rusya'ya yönelik tehditlere yapılan vurgu ve Batıya yönelik kuşkuya rağmen Putin'in Avrasyacı olarak adlandırılan görüşe tamamen uyumlu bir politika izlediği söylenemez. Putin BDT içerisinde dayanışmaya önem vermesine rağmen Batı ile yakınlaşmayı da ihmal etmeyen bir strateji izleyeceği izlenimi verdi. 11 Eylül terör eylemleri ve onu izleyen ABD'nin Afganistan hareketinden önce genel olarak Rusya'nın yeni güvenlik doktrinini ile birlikte Kafkasya'da daha etkin bir rol oynamaya çalıştığı söylenebilir. Ancak Rusya Çeçenistan politikası nedeniyle Batı tarafından eleştirilmekte ve Gürcistan üzerinde Batı etkisinden de rahatsız olmaktadır. Rusya, Gürcistan'ın giderek BDT'den kopmaya başladığını ve bölge enerji kaynakları üzerinde de Batının petrol şirketleri vasıtasıyla etkili olduğunu gördü. Putin rahatsızlık duyduğu noktalarda müdahalede bulunurken Batının tepkisini de hesaba katmak durumundaydı. Bu ortamda 11 Eylül terör eylemleri ve ABD'nin Afganistan hareketi başladı. ABD'deki terör eylemleri ve bunun Rusya üzerindeki etkilerine değinmeden önce Rusya ile Batı arasındaki gerginliğin temellerini oluşturan Kafkasya'daki çatışma noktalarına yönelik Rusya'nın politikasına kısaca değinilecektir.

Kafkasya'daki etnik çatışmalar Rusya'nın bölgeye müdahalesine imkan sağladı ve bölge istikrarını olumsuz yönde etkiledi. Bunlar Abhazlar ve Gürcüler arasındaki çatışma, Ermeni ve Azeriler arasında Dağlık Karabağ çatışması ve Çeçenistan'daki çatışmalardır. Bu çatışmalardan Gürcü ve Abhazlar arasındaki

ihtimalini de ortadan kaldırarak istikrarı sağlamayı amaçlayan AKKA en önemli ve kapsamlı silah indirimi anlaşması olarak kabul edilebilir. Bakınıza, Steve Bowman, "Conventional Armed Forces in Europe (CFE): Flank Agreement and Treaty", *Congressional Research Service*, <http://www.house.gov.csce>, 1998.

¹² Jyotsna Bakshi, "Russia's National Security Concepts and Military Doctrines: Continuity and Change", *Strategic Analysis*, Vol. XXIV, No. 7, ss. 1278-1281.

çatışmalarda Rusya Abhaza'lara silah sağlanmasında rol oynadı.¹³ Rusya'nın Abhazyaya'yı desteklemesinin temel sebebi Gürcistan'ın BDT'ye girmesini sağlamak ve Türkiye-Gürcistan sınırına askeri birlik yollama imkanına kavuşmak istemesiydi.¹⁴ Nitekim Gürcistan kuvvetlerinin yenilgisinden sonra Gürcü hükümeti BDT'ye üyeliği kabul etti ve Gürcistan Taşkent Ortak Güvenlik Anlaşmasını da imzaladı. Bundan sonra Rusya, Abhazyaya ile olan sınırını kapattı ve buraya denizden ambargo uyguladı.¹⁵ Rus askerleri Türkiye sınırına geldi ve Rusya, Gürcistan'da dört askeri üs elde etti. Bu üslerin tamamı stratejik noktalardaydı. Bir tanesi Abhazyaya'da, biri Adjara bölgesinde, diğeri Ermeni nüfusun yaşadığı Ahalkelek'de ve bir tanesi de Tiflis yakınlarındadır.¹⁶

Gürcistan, Rusya'nın Hazar petrollerinin taşınmasında rakip olarak gördüğü Bakü-Ceyhan petrol boru hattının geçiş güzergahında yer alan kilit bir ülkedir. Rusya hem Gürcistan'ın Bakü-Ceyhan projesine verdiği destekten hem de Devlet Başkanı Shevardnadze'nin Batı ile yakın ilişkilere dayalı politikasından rahatsızdı. Rusya hem Kazakistan hem de Azerbaycan petrollerinin Rusya'nın *Novorossiysk* limanından uluslararası pazarlara taşınmasını istiyordu. Bu noktada özellikle petrolün İran üzerinden taşınmasına karşı ABD görüşü dikkate alındığında Bakü-Ceyhan projesi, Rusya'nın önerisine en güçlü alternatif olarak değerlendirilmiştir.¹⁷

Rusya'nın Kafkasya politikasında en önemli ayağı bölgedeki askeri varlığıdır. Ekonomik açıdan etkili olmak için yeterli kaynaklara sahip olmayan Rusya bölgedeki askeri üslerini bırakmakta çekingen davranmaktadır. Bu noktada Gürcistan'daki üslerin boşaltılmasında da mümkün olduğunca yavaş davranma eğilimindedir. Ancak Gürcistan'daki üslerin geleceği ile ilgili 1999 yılından itibaren gelişmeler oldu. Kasım 1999 Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) zirvesi sırasında açıklanan Rusya Federasyonu-Gürcistan Ortak Bildirisinde 1 Temmuz 2001 tarihine kadar Gürcistan'daki iki Rus askeri üssünün (Vaziani ve Guduata) kapatılması ve Batum ve Ahalkelek Rus askeri üsleri ile

¹³ Rusya çatışmalara karıştığı yolundaki iddiaları reddetse de Gumsat'daki Gürcü kuvvetleri Rus savaş uçakları tarafından bombalandı. Rusya Gürcistan'ın Eshera'daki Rus askeri laboratuvarına saldırarak bombalamaya neden oluşturduğunu iddia etti. Viacheslav A. Chirikba, "Georgian-Abkhazian Conflict And Its Aftermath", Mehmet Tütüncü (ed.), *Caucasus: War and Peace*, SOTA, Haarlem, 1998, ss. 75-79.

¹⁴ Ali Fuat Borovalı, "The Caucasus within a Historical-Strategic Matrix: Russia, Iran And Turkey", *Dış Politika (Foreign Policy)*, vol. 18, 1994, s. 33.

¹⁵ Viacheslav A. Chirikba, "Georgian-Abkhazian Conflict and its Aftermath", Mehmet Tütüncü (ed.), *Caucasus: War and Peace*, The Netherlands: SOTA Haarlem, 1998, s. 75.

¹⁶ Stephen Kinzer, "Defiant Satellite Nation Finds Russia's Orbit Inescapable" *Sunday*, 3 Mayıs 1998.

¹⁷ Robert V. Baryliski, "Russia, The West And The Caspian Energy Hub", *Middle East Journal*, Vol. 49, No. 2, Spring 1995, ss. 217-331.

İlgili de 2000 yılı içinde bir karar verilmesi açıklanmıştı.¹⁸ Buna rağmen Rusya Vaziani askeri üssü bünyesinde bulunan havaalanının üstün bağımsız olarak ele alınmasını istedi. Gudauta üssünün ise Abhazya-Gürcistan sınırındaki barış gücüne devredilmesini isteyen Rusya'nın bu önerisi Gürcistan tarafından kabul edilmiştir.¹⁹

Kafkasya'daki çatışmalardan Rusya'yı en çok etkileyen Çeçenistan'daki çatışma oldu. Çatışma Aralık 1994 de başlamış ve 21 ay sürmüştür. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Çeçenistan bağımsızlığını ilan etti. Fakat bu ilan Rusya tarafından kabul edilmedi ve 10 Aralık 1994'de Rus ordusu Çeçenistan'a girdi.²⁰ Rus kuvvetleri 22 Ağustos 1996 tarihli ateşkes anlaşmasıyla çekildi ve çatışma sona erdi. General Alexander Lebed'e göre 70,000 kişi çatışmalarda hayatını kaybetti.²¹ Çeçenistan'ın bağımsızlığı konusundaki tartışmalar ileriki bir tarihe ertelenerek, Çeçenistan'a beş yıllık bir özerklik verildi. 12 Mayıs 1997 tarihindeki bir anlaşma ile de Rusya ve Çeçenistan'ın aralarındaki sorunları silahlı kuvvet kullanmadan çözmesi kararlaştırıldı.²² Fakat Ekim 1999'da Rusların Çeçenistan'a saldırılarıyla çatışmalar yeniden başladı ve Rus ordusu Çeçenistan'ı işgal etti. Rusya Çeçenistan politikası nedeniyle Batı tarafından eleştirildi. AGİT'in İstanbul zirvesinde, Rusya Devlet Başkanı Yeltsin'in silahlı çeteler ile masaya oturmayacaklarını ve teröristler ile sonuna kadar mücadele edeceklerini ve kimlerin onlara yardım ettiğini bildikleri yolundaki açıklamasına karşılık, ABD Başkanı Clinton, Rusya'nın sorunu çözmek için kullandığı yolun korkuya neden olduğunu ve politik diyalogun olması gerektiğini söyledi.²³

Kafkaslardaki yukarıda değinilen iki çatışma da Rusya'nın askeri gücü ile bölgede etkili olma politikasını sürdürme kararlılığını göstermektedir. Kafkasya'daki diğer bir çatışma olan Dağlık Karabağ çatışmasında da Rusya bölgede etkisini artırıcı doğrultuda müdahalede bulundu. Azerbaycan'da Elçibey'in Devlet Başkanlığı döneminde hem Hazar petrollerinde rol oynamak hem de

18 Nüfusunun çoğunluğunu Ermeniler'in oluşturduğu Ahalkelek'de Rus askeri üssünün varlığının Gürcistan-Ermenistan ilişkileri açısından da yansımaları vardır.

19 Hasan Kanbolat, Kamil Ağacan, "Gürcistan'daki Rus Üslerinin Tasfiyesinde Mehter Adımları: Bir İleri, İki Geri", *Stratejik Analiz*, Cilt: 2, Sayı: 16, Ağustos 2001.

20 Michael Mc Faul, "Eurasia Letter: Russian Politics after Chechnya", *Foreign Policy*, no. 99, Summer, 1995, s. 149.

21 *BBC-SWB*, 28 May 1996

22 Mehmet Binay, "The New World Disorder in Transcaucasia", Mehmet Tutuncu (ed.), *Caucasus: War and Peace*, The Netherlands: SOTA Haarlem, 1998, s. 36.

23 Michael R. Gordon, "Yeltsin and West Clash at Summit Over Chechen War", *The New York Times*, 19 Kasım 1999. "In Words of Yeltsin and Clinton: Examining Terrorism and Human Rights", *The Associated Press*, 19 Kasım 1999. *Milliyet*, 19 Kasım 1999. Rajan Menon and Graham E. Fuller, "Russia's Ruinous Chechen War", *Foreign Affairs*, vol. 79, no. 2, Mart/Nisan 2000, ss. 32-44.

Azerbaycan'ın BDT üyeliğini sağlamak için Ermeni kuvvetlere destek verdi. Ancak 1994 yılında Aliyev'in Devlet Başkanı olmasıyla ve Azerbaycan'ın BDT üyeliği ile birlikte Rusya'nın Dağlık Karabağ sorununda daha dengeli bir politika izlediğini söylemek mümkündür.²⁴

2.2. 11 Eylül Saldırıları Sonrası Rusya ve Kafkasya

11 Eylül terör eylemlerinin Soğuk Savaş dönemi sonrası olarak adlandırılan bir periyodu sona erdirdiği ve dünyada yeni bir dönemin başladığı yorumları yapıldı.²⁵ Dünyanın çeşitli bölgelerinde olduğu gibi Kafkasya'da da yeni dengeler oluşturacak bir süreç başladı.

Rusya, Çeçenistan'da "teröristlere" karşı mücadelesinde, Batının destek olmasa bile eleştirilerde bulunmamasını ve Gürcistan'ı ise kendi etki sahasından çıkarma girişimine son vermesini istiyordu. 11 Eylül terör saldırılarından sonra Rusya Devlet Başkanı Putin ABD'nin oluşturmaya çalıştığı terörizme karşı koalisyonla girmekteki isteğini hemen belirterek saldırıların sadece ABD'ye değil tüm insanlığa yönelik olduğunu ifade etti.²⁶ Rusya Afganistan'daki terör grupları ile Çeçenleri ilişkilendirerek Batı kamuoyundan Çeçenistan'da yürüttüğü savaşta destek ummaktaydı. Yine Gürcistan'ı da Çeçen teröristlere yardım ettiği için suçlayan Rusya, bu ülkeye de müdahale etmenin yollarını aradı.²⁷ 24 Eylül 2001'de Gürcü ve Abhaza birlikleri arasında çatışmalar oldu. Bölgedeki gerginlik Kodor'un bombalanmasıyla daha da arttı. Abhazyaya bombalamadan Gürcistan'ı sorumlu tutarken, Gürcistan, uçakların Rusya'dan geldiğini iddia etti. Rusya-Gürcistan ilişkileri ise daha da gerginleşti.²⁸ Gürcistan parlamentosu Rusya barış gücünün Abhazyaya'dan üç ay içerisinde çekilmesini isteyen bir karar aldı. Rusya 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'ye verdiği destek ile de Çeçenistan ve Gürcistan'a yönelik serbest hareket etme imkanına sahip olacağını hesapladı. Ancak ABD, Gürcistan'a Rusya'nın müdahalesi konusunda hassas olduğunu ve

- ²⁴ Dağlık Karabağ çatışması ve Rusya'nın rolü için bakınız, Kamer Kasım, 'The Nagorno-Karabakh Conflict, Caspian Oil and Regional Powers', Bülent Gökay (ed.), *The Politics of Caspian Oil*, New York, Palgrave, 2001, ss. 185-198. Kamer Kasım, 'The Nagorno-Karabakh Conflict From Its Inception to the Peace Process', *Armenian Studies*, Issue 2, Haziran-Temmuz-Ağustos, 2001, ss. 170-185.
- ²⁵ "The New Enemy", *The Economist*, 15 Eylül 2001.
- ²⁶ Marsha Lipman, 'Will Russia Join the War of the West?', *The Washington Post Online*, 19 Eylül 2001.
- ²⁷ Will Englund, 'Attacks on US Affording Kremlin a New Boldness, Russia Put Pressure On Chechens, Deals In Arms With Iran', *Baltimore Sun*, 3 Ekim 2001.
- ²⁸ *Pravda*, "Abkhazia: Kodor George Tensions On", <http://english.pravda.ru/hotspots/2001/10/04/17143.html>, 23 Ekim 2001.

Gürcistan Devlet Başkanı Eduard Şevardnadze'ye olan desteğini gösterdi.²⁹ Çeçenistan'da ise Rusya, kontrolü tamamen sağlama yönünde girişimleri çerçevesinde çatışmaları sürdürürken, bir yandan da Çeçen yetkililerle görüşmelere başladı. Rusya'yı temsilen Viktor Kazantsev'in ve Çeçenistan'ı temsilen Zakayev'in katıldığı görüşmelerde Zakayev çatışmaları sona erdirecek diplomatik ve politik bir çözüm bulunmasını istedi.³⁰ Bu görüşmelere karşın Rusya'nın 11 Eylül terörist saldırılarından sonra Çeçenistan'da halka yönelik daha sert bir politika izlediği insan hakları kuruluşlarınca ileri sürüldü.

Rusya bir yandan 11 Eylül terör saldırılarından sonra Batının Çeçenistan konusunda Rusya'ya daha anlayışlı davranacağını ve 11 Eylül sonrası uluslararası ortamdan yararlanacağını hesaplarken, diğer yandan bölge ülkelerinin hava sahalarını ABD'ye açmaları ve hatta ABD'ye üs vermelerinden ise rahatsızdı. Bu durum ABD'nin askeri varlığıyla bölgeye yerleşmesi sonucunu doğurabilecek bir gelişme olarak algılandı. Kısa vadede ABD'nin bölgedeki etkisine engel olamayacağını bilincinde olan Rusya ABD'ye açıkça karşı çıkmadı. Ancak Özbekistan'daki ABD üslerinin uzun süre bu ülkede varlığının sürmesi olasılığından da rahatsızdı.³¹ Yine Türkiye ve ABD arasındaki özel ilişki ve 11 Eylül saldırıları sonrasında terörle mücadelede daha da artan işbirliği dikkate alındığında ABD'nin bölgeye yönelik ilgisinin artması Türkiye'nin de Kafkasya'da etkisini arttıracak bir gelişmedir. Rusya bölgedeki güç mücadelesinde Türkiye'yi rakip olarak gördüğü sürece ABD'nin varlığı ve Türkiye-ABD işbirliğini kaygı ile karşılayacaktır. Rusya-Türkiye ilişkilerinin geleceği de bu noktada önem taşımaktadır. Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya'daki güç mücadelesinde diğer bölgesel güçlerden farklı olarak bölge dışı bir gücün ABD'nin bölgede etkili olmasını istemiştir. Rusya ise yukarı da ifade edildiği gibi özellikle 1993 yılından itibaren 'Yakın Çevre' doktrini ile birlikte Batı karşıtı bir çizgiye yöneldi ve bu çerçevede ABD ve Türkiye'yi işbirliği yapılabilecek ülkeler değil rakipler olarak değerlendirdi.³² Türkiye-Rusya ilişkilerindeki ilerleme ve iki ülkenin bölge enerji kaynaklarının taşınması konusunda işbirliğine girmeleri Kafkasya'daki istikrarın sağlanması açısından olumlu bir etkide bulunacaktır. Nitekim Rusya'nın Bakü-Ceyhan petrol boru hattına sıcak bakabileceğinin işaretleri görülmüştür. Türkiye Dışişleri Bakanı İsmail Cem ile Rusya Dışişleri Bakanı Ivanov'un New York'da yaptıkları görüşmeden sonra kabul edilen eylem planı çerçevesinde iki ülkenin

29 Şevardnadze 3 Ekim 2001'de ABD'ye resmi bir ziyarette bulundu. Zeyno Baran, "US Policy In The Caucasus and Caspian Region", FDCH Congressional Testimony, 10 Ekim 2001.

30 Francesca Mereu, 'Caucasus: Russian, Chechen Envoys Hold First Face to Face Talks On Ending War', *RFE/RL*, 19 Kasım 2001.

31 'US Forces to Stay Longterm In Former Soviet Republic Uzbekistan', *Deutsche Presse*, 7 Kasım 2001.

32 Marshall Ingwerson, "The Turks Are Coming, Cry Russians In Their Ex-Empire", *Christian Science Monitor*, Vol. 87, Issue 21, 26 Eylül 1995.

politik, ekonomik ve terörizmle mücadelede işbirliği yapmasının temelleri atıldı.³³ 11 Eylül saldırılarından sonra Rusya ile NATO arasında daha yakın ilişki kurulması için girişimler de Rusya ile Batı arasında yeni bir dönemin başlangıcı olarak yorumlandı.³⁴ Rusya'nın NATO'ya üye mi olmaya çalıştığı sorulduğunda neden olmasın diye yanıtlayan Putin, Batıyla ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinin Rusya'nın yararına olduğunu farkındadır.³⁵ NATO'nun genişlemesine Rusya'nın karşı çıkma politikasında da Putin değişiklik yapabileceği izlenimini vermektedir.³⁶ Ancak Putin, NATO'nun genişlemesi konusunda Rusya'nın daha uzlaşmacı olacağı yolunda işaretler vermesine rağmen Baltık ülkelerinin NATO'ya üyeliği ile ilgili net bir tavır ortaya koymuş değildir. Rusya-NATO ilişkileri 1997 yılından itibaren Ortak Daimi Konsey aracılığıyla yürütülmektedir. Ancak bu Rusya açısından yeterli değildir. Rusya'nın NATO'nun siyasi kanadına katılmak istediği ve bunun uzun vadede mümkün olabileceği yorumları yapılmaktadır.³⁷ Rusya, ABD'nin Anti-Balistik Füze Antlaşmasından çıktığını açıklaması karşısında da fazla bir tepki göstermeyerek Batı ile yakınlaşmak istediği izlenimini vermiştir.³⁸

11 Eylül saldırılarından sonra Rusya'nın Batı ile olan ilişkilerindeki gelişme işaretleri görülmekle birlikte temel görüş ayrılıklarının olduğu noktalarda bir uzlaşmaya varıldığını söylemek güçtür. Rusya belki Çeçenistan'da Batının eleştirilerinden uzak daha rahat hareket edebilecektir. Ancak Gürcistan'a yönelik politikalarında Rusya'nın serbest olacağını söylemek güçtür. Rusya'nın ABD'nin terörist ülke listesinde yer alan başta Irak olmak üzere ülkeler ile olan ilişkileri de ABD ile ilişkilerinde sorun olmaya devam edecektir.³⁹ Bunun yanında Putin'in Batıya yönelik açılımları ve Rusya'yı Batılılaştırma çabaları ciddi adımlar olarak değerlendirilse bile, Rusya'nın iç politikasından ve kamuoyundan

³³ Sami Kohen, 'Rusya ile Yeni Ortaklık', *Milliyet*, 23 Kasım 2001. 'Russian and Turkish Diplomats Sign Cooperation Deal', *BBC Monitoring Service*, 16 Kasım 2001.

³⁴ Mike Peacock, NATO-Russia-Britain, Blair Pushes for a New NATO/Russia Relationship, *Reuters*, 17 Kasım 2001.

³⁵ Jyotsna Bakshi, "Russia's National Security Concepts and Military Doctrines: Continuity and Change, *Strategic Analysis*, Vol. XXIV, No. 7, p. 1282. Aleksandr Kuranov, 'Putin's Plan, An Attempt to Westernize Russia May be Successful', *Nezavisimaya Gazeta*, 20 Kasım 2001. Jeremy Bransten, "Russia/US: 11 September Paves The Way For Warmer Relations", *RFE/RL*, 23 Ekim 2001.

³⁶ 'Putin Softens Russian Opposition to NATO Expansion', *Reuters*, 3 Ekim 2001.

³⁷ Ariel Cohen and Baker Spring, "Strategic Defence and Cooperation Must Top The Agenda At The Bush-Putin Summit in Texas", The Heritage Foundation, <http://www.heritage.org/library/background/bg1501.html>, 7 Kasım 2001.

³⁸ Ahto Lobjakas, "Russia: Analysts Ponder Integration Into Euro-Atlantic Community", *RFE/RL*, 16 Ocak 2002.

³⁹ 'US Mulls Russia's Iraq Commitment', *Associated Press*, 10 Kasım 2001.

kaynaklanan sınırlamalar vardır. Bir kamuoyu yoklamasına göre Rusya halkının üçte ikisi Rusya'nın kendi yolunu çizmesi gerektiğini ve Batı'nın Rusya'nın düşmanı olduğunu düşünmektedir.⁴⁰ Rus milliyetçiliği de Batı ile Rusya'nın bütünleşmesinin önünde engeldir. ABD ile silahlanmaya dayalı bir rekabetin içerisine giremeyeceğinin bilincinde olan Rusya yönetimi güvenlik kaygılarını Batı ile yakın ilişki yoluyla azaltma amacındadır. Bunun gerçekleşebilmesi için Rusya'nın, Sovyetler Birliği döneminden kalan Batı ile rekabet eden süper güç, "imparatorluk" psikolojisini bırakıp, farklı bir bakış açısı ile Batı ile ilişkilerini yürütmesi gerekir. Bu noktada Rusya'nın doğal olarak yaklaşabileceği ülkeler Avrupa Birliği (AB) ülkeleridir. Rusya'nın AB'ye yaklaşması Kafkasya'da istikrara da olumlu etki yapabilir. Avrupa ile yakın ilişkileri olan bir Rusya, Kafkasya'da askeri girişimlerde bulunmak konusunda daha az istekli olacaktır. Fakat Rusya'nın, ABD ve Avrupa'dan baskı gelmeyeceğini düşünerek Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan üzerinde etkisini arttırmak için baskı yapması bölgesel istikrara yönelik bir tehdit oluşturabilecektir. Nitekim Türkiye Dışişleri Bakanı İsmail Cem'de hiçbir ülkenin Kafkasya Cumhuriyetlerini arka bahçesi olarak değerlendirmemesi ve gerginliği arttırmaması gerektiğini ifade etmiştir.⁴¹ Kafkasya'da bölgesel güçler olan Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin gelişmesi de Rusya'nın Batı ile yakınlaşmaya dayalı bir dış politika izlemesiyle mümkündür.

Enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınmasındaki rekabette de 11 Eylül'den sonra Rusya aleyhine gelişmeler olabilir. Afganistan'da istikrarlı bir yönetimin kurulması bu ülkeyi enerji kaynaklarının taşınmasında gündeme getirebilir bu da Rusya'nın by-pass edilmesi anlamına gelmektedir. ABD'nin bölgede etkisinin artması, bu ülkenin desteklediği Bakü-Ceyhan petrol boru hattı projesinin de şansını arttırmaktadır. Afganistan'daki rejim değişikliği, kuzey ittifakını destekleyen İran'ın da etkisinin artmasına ve enerji kaynakları rekabetinde daha fazla rol oynamaya başlamasına neden olabilir.⁴²

Rusya'nın bölgedeki etkisini sınırlamak amacıyla kurulan ve Kafkasya'dan Azerbaycan ve Gürcistan'ın da üyesi olduğu GUAM'ın önemi de bu ülkelerin ABD'ye verdiği destek ile artmıştır.⁴³ Yine bir başka GUAM üyesi Özbekistan'da topraklarını ABD askerlerine açmıştır. Rusya'nın Kafkasya ve Orta Asya'daki güvenlik düzenlemelerinin ABD destekli oluşumlarla engellenmesi

⁴⁰ Richard Pipes, 'Russia: Russia Embraces the West', *Wall Street Journal*, 14 Kasım 2001.

⁴¹ Jean-Christopher Peuch, "Caucasus: Russia May Benefit From 11 September Fallout", *RFE/RL*, 30 Ekim 2001.

⁴² Emre Bayır, "Tehdit ve Fırsat Karmaşasında Pasif Komşu İran'ın Afganistan Krizindeki Durumu", *Stratejik Analiz*, Cilt 2, Sayı 19, Kasım 2001, ss. 47-51

⁴³ GUAM eski Sovyet Cumhuriyetlerinden Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan ve Moldova'nın üyesi olduğu ABD desteği ile kurulmuş bir yapılanmadır. GUAM ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız, <http://www.guam.org>.

veya etkisinin azaltılması BDT'nin yapısını da tehlikeye düşürmektedir.⁴⁴ Rusya, ABD'ye terörizmle mücadelede destek verirken BDT'yi bozmaya yönelik girişimlerini durdurmasını istemektedir. Bu noktada stratejik konumu sebebiyle Gürcistan temel güç mücadelesinin olduğu ülke durumundadır. Gürcistan, Azerbaycan ile birlikte ABD'nin müttefiki Türkiye ile yakın ilişkileri olan ve BDT'den giderek uzaklaşan bir ülke görünümü çizmektedir.⁴⁵ Bu durumdan özellikle Rusya yönetimi içerisinde yer alan Batı ile işbirliğine kuşkuyla bakan çevrelerde tedirginlik yaratmaktadır. Kafkasya'da Rusya'ya karşı oluşumların içerisinde olmayan ve topraklarında Rus askeri üslerinin bulunması konusunda itirazı olmayan Ermenistan, Rus yönetimi açısından 11 Eylül'den sonra ön plana çıkmıştır. Ermenistan'ın İran ile doğal gaz boru hattı konusunda girişimlerde bulunması, Ermenistan'ın enerji açısından Rusya'ya bağımlılığını azaltacağından Rusya'da tedirginlik yarattı. Rusya Devlet Başkanı Putin 14-15 Eylül 2001 tarihinde Ermenistan'a yaptığı ziyarette iki ülke arasındaki bağları kuvvetlendirmek amacıyla temaslarda bulunmuş ve Ermenistan'daki Rus askeri personelinin yasal durumu ile ilgili anlaşma imzalanmıştır.⁴⁶

3. Sonuç

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını ilan eden Cumhuriyetler dışında kalan sınırlarda hakimiyetini devam ettirme ve toprak bütünlüğünü koruma politikası izleyen Rusya'nın Gürcistan'da Abhazları desteklemesi bir çelişkidir. Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tehdit eden Dağlık Karabağ çatışmasında Rusya'nın Ermeni kuvvetlere destek vermesi de dış politika amaçları açısından bir çelişki oluşturmaktadır.

Çeçenistan savaşı ise Putin için özel bir öneme sahiptir. Putin'i başbakanlığı döneminde Çeçenistan'da uyguladığı sert politika popüler yapmıştı. Ancak aynı politika Batı ile Rusya arasındaki ilişkilerde gerilim noktasını oluşturdu. 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'ye olan desteğini açıklamakta gecikmeyen Putin, Çeçenistan'daki mücadelede de Batının daha anlayışlı yaklaşmasını bek-

⁴⁴ Bu noktada güvenlik endişesiyle kurulan Şangay Forumunun da Batı etkisinin artmasıyla öneminin azalacağı söylenebilir. Sinan Oğan, "Rusya'nın İkinci Afganistan Çıkması", *Stratejik Analiz*, Cilt 2, Sayı 19, Kasım 2001, ss. 58-59.

⁴⁵ *Yeni Azerbaycan*, "Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan Arasında Güvenlik ve İşbirliği Hakkında Anlaşma İmzalanıyor", 28 Aralık 2001.

⁴⁶ Vladimir Socor, 'Armenia's Reliance on Russia Increase After Putin's Visit', *Jamestown Foundation Monitor*, Vol. VII, Issue 171, 19 Eylül 2001. Sedat Laçiner, "11 Eylül Olayları (Yeni Terörizm) Ve Ermeni Sorunu", *Stratejik Analiz*, Cilt 2, Sayı 19, Kasım 2001, ss 44-45. Nazmi Gül ve Gökçen Ekici, "Stratejik Ortaklar Arasında Bir Sorun mu Var? Putin'in Ermenistan Ziyareti ve Moskova-Erivan İlişkileri", *Stratejik Analiz*, Cilt 2, Sayı 19, Kasım 2001, ss. 32-38.

ledi. Afganistan'daki terörist gruplarla Çeçenler arasında da bağ olduğunu iddia eden Rusya, 11 Eylül sonrası gelişmeleri Gürcistan üzerinde de baskı kurmakta kullanmaya kalktı. Batı ile Rusya arasındaki yakınlaşmadan Rusya'nın bölgedeki etkisini arttırmak suretiyle yararlanabileceği düşünülse de eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin hava sahalarını ABD'ye açması hatta ABD'nin üsler elde etmesi ABD'nin bölgeye askeri varlığıyla yerleşmesine neden olabilecek bir gelişmedir. Rusya'nın Gürcistan konusunda ABD'nin hassasiyetlerini dikkate almaması ve Azerbaycan'a karşı da Ermenistan ile olan ilişkilerini daha da ilerletmesi bölgede bloklaşmalara neden olacaktır. Yukarıda ifade edildiği gibi Rusya ile Batı arasındaki ilişkilerin gelişmesi konusuna da temkinli yaklaşmak gerekir. Rusya'nın ABD tarafından "serseri devletler" olarak ilan edilen ülkeler ile olan yakın ilişkisi, NATO'nun genişlemesi konusu Rusya ile Batı arasında potansiyel gerginlik noktaları olarak kalmaya devam edecektir.